

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1215028/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב א' אהרן כץ, הרב שלמה שפירא

המערער (משיב בערעור שכנגד): פלוני (ע"י ב"כ עו"ד אברהם יצחק וייס)

נגד

המשיבה (מערערת בערעור שכנגד): פלונית (ע"י ב"כ עו"ד שלמה שרשבסקי)

הנדון: גדרי 'מורדת'; היחס בין דינה לדיני 'אשה רעה' ו'יצאו הגירושין ממנה'; דרכי בירור העובדות בנוגע לטענות אלה וההכרעה

פסק דין

לפני בית הדין מונחים שני ערעורים:

א. ערעור האיש על החלטת בית הדין האזורי מיום כ"ח בשבט תשע"ט (3.2.19) בעניין חיובו בכתובה;

ב. ערעור האישה על כמה החלטות של בית הדין האזורי (בזמנים שונים) בעניין גובה דמי השימוש שהיא חייבת לאיש וכן בעניין קביעות בית הדין השונות בעניין גובה המזונות.

יש לציין שאחרי הגשת הערעור נתן בית הדין האזורי הבהרות לקביעותיו בעניינים שעורערו.

א. ערעורו של האיש

ערעורו של האיש הוא על קביעת בית הדין האזורי שלמרות הודאת האישה במיעוט קיום יחסי אישות – דבר שגרם לגירושין – בנסיבות תיק זה, שהאישה לא הוכרזה 'מורדת', האיש חייב בתשלום כתובתה למרות דברי הטור דהיכא שיצאו הגירושין מן האישה הבעל פטור מתשלום הכתובה.

לדברי האיש הגירושין הם בגין מעשי האישה:

א. סירובה של האישה לקיים חיי אישות בתדירות מקובלת בבני זוג צעירים ובריאים כמותם;

ב. אייתפקודה היום-יומי של האישה.

לדברי האיש האישה לא הייתה מעוניינת בשלום בית ובקיום חובותיה ומשכך גירושיהם הם בכלל 'יצאו הגירושין ממנה', הגדרה הפוטרת את הבעל, לדעתו, מתשלום כתובה אף ללא התראה. המערער בתביעתו מסתמך בין השאר על פסק דינו של הדיין החתום מטה שניתן בבית הדין האזורי בנתניה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעומתו טענה האישה שהבעל הוא שיזם את הגירושיין: הוא עזב את הבית, היא הייתה מעוניינת בשלום בית והוא סירב. מלבד זאת לטענתה לא הייתה היא הגורם היחיד למיעוט יחסי האישות לפני הלידה, ומיעוט חיי האישות אף מעבר לכך אחרי הלידה נגרמו בנסיבות הלידה ובעיקר עקב תנאי מגורי הצדדים אצל הוריה אחרי הולדת בתם. משכך אין האיש יכול להיפטר מתשלום כתובה.

כאמור, בית הדין האזורי דחה את טענות האיש וקבע: מכיוון שדין האישה בהתנהלותה זו כמורדת לא הפסידה האישה את כתובתה אלא באופן שקבעו חז"ל (לאחר התראות וכו'), ואין דין זה דומה למה שכתב הטור שכשיצאו הגירושיין ממנה הפסידה כתובתה.

הצדדים נישאו בי"ד (אור לט"ו) באלול תשע"א (13.9.11), הבעל הודה שבתקופה הראשונה אחרי הנישואין היו יחסי האישות סבירים וכראוי, אך לאחר מכן חל קלקול ביחסים ביניהם ככלל ובחיי האישות בפרט. בתם של הצדדים נולדה ביום ט' בשבט תשע"ה (29.1.15) ולאחר מכן חלה התדרדרות נוספת בין ביחסים ובין בקיום יחסי האישות. להלן ציטוטים מדברי הצדדים כפי שנכתבו בפרוטוקולי בית הדין:

הבעל ובא כוחו אמרו:

אנחנו נשואים חמש שנים [...] ויש לנו ילדה בת כשנתיים. אנחנו פרודים [...]

שנתיים לפני לידת הבת יחסי האישות שהיו ביניהם היו בתדירות של אחת לחודשיים. אחר כך האישה רצתה להיכנס להיריון ולחצה שיהיה כמעט כל יום [...] שלוש שנים מתוך חמש שנים האישה סירבה לחיי אישות בתדירות סבירה.

בהתחלה היו חיי אישות פעם בחודשיים ולאחר מכן שלוש פעמים בשנה. אשתי לא רצתה. אני עזבתי את הבית כדי לצאת מהנישואין האלו [...]

לעומתם אמרו האישה ובא כוחה:

אנחנו נשואים חמש שנים. מתוכן היו ארבע שנים מאושרות ושמחות [...] הייתה הרבה אהבה והרבה שמחה. הטלטלה התחילה אחרי שהבת שלנו נולדה. הפכנו מזוג לתא משפחתי, ונוספו הרבה אושר ושמחה וגם הרבה התמודדויות שלא היו לפני כן.

אני מכחישה את טענת הבעל שכאילו חיי אישות היו מעט. היו מקרים שהוא היה רוצה ואני לא, וגם להפך. היו תקופות שהוא היה זה שדחה אותי והרחיק אותי ממנו. אני מכחישה את טענות בעלי [...]

חיי האישות היו בתדירות של אחת לשבועיים בממוצע. מאז שהבת נולדה נוצר ריחוק בינינו. הוא הרגיש שאני משקיעה את כל כולי בילדה, וזה היה באמת בחודשים הראשונים. היה גם חשוב לי ההנקה וגם לזה הקדשתי את כל זמני.

נכון שהמצב מבחינת חיי אישות לא חזר לקדמותו. אחרי שלושה חודשים מהלידה לא חזרו חיי האישות למצב שהיה בעבר. הריחוק נוצר בעקבות אותם שלושה חודשים קשים אינטנסיביים הנ"ל [...]

אנחנו מכחישים את טענת בא כוח הבעל שכאילו היו חיי אישות רק שלוש פעמים בשנה אחרי הלידה. בית הדין הכניס לפרוטוקול שקר שלא היה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קודם. הבעל לא אמר את זה לפני כן. המצב היה שלפני כן היו פעם בשבועיים, ולאחר מכן פעם בחודשיים.

הצדדים תיארו לפני בית הדין את ניסיונותיהם לפתרון הבעיות ביניהם ואת מבטם לעתיד. האישה ובא כוחה אמרו:

היינו אצל היועצת [...] יש לשנינו אמון בה.

בית הדין אמר שיזמין חוות דעת מהיועצת הנ"ל, אני מסכים שתוגש חוות הדעת, אבל חוות הדעת לא תקבע [...]

היינו זקוקים לייעוץ מקצועי. היינו במשך שלושה חודשים אצל מטפלת זוגית ולאחר שלושה חודשים הוא הפסיק את הטיפול. אני נשארתי באותה עמדה שאנחנו זקוקים לעזרה מקצועית שהופסקה על ידו [...]

לצדדים יש בת קטנה והאישה רוצה לנסות שלום בית בלי להתחייב בשום דבר מה יקרה אחרי זה. האישה לא מתחייבת לכלום מה יהיה אחרי זה.

לעומתם אמר בא כוח האישי:

הצדדים כבר היו ארבע-עשרה פגישות אצל מגשר, כמה צריך להמתין?

הבעל לא רוצה לשטות לא באישה ולא בבית הדין. הבעל לא הולך לשלום בית, נקודה. הבעל אמר לי שהם היו שש-עשרה פגישות במשך ארבעה חודשים אצל הפסיכולוגית. היוזמה הייתה של הבעל, הוא זה ששילם את הכסף, האישה לא הסכימה. הבעל הרים ידיים. אחר כך הם היו עשר פגישות אצל המגשרת. גם זה לא עזר. כל טיפול נוסף זה "לטחון מים".

אני מבהיר כי בהתחלה היו חיי אישות פעם בחודשיים ולאחר מכן שלוש פעמים בשנה. להצעת בית הדין שהרב טולידאנו ינסה בניסיון אחרון להביא את הצדדים לשלום בית אני משיב כי אין טעם בזה אבל לא אתנגד.

אני רוצה פוליגרף על זה אם אכן היו יחסי אישות פעם בחודשיים [...] הבעל טוען שבמשך שלוש שנים מתוך חמש שנים האישה סירבה לחיי אישות בתדירות סבירה. אני מציע שילכו לבדיקה על הטענות האלו. הצדדים יקבלו עליהם שתוצאות הבדיקה יקבעו אם הם יתגרשו.

בהחלטת בית הדין מיום כ"ח בניסן תשע"ז (24.4.17), החלטה שניתנה אחרי הדיון השני,

נאמר:

בא כוח הבעל ביקש בקשה נוספת לשלוח את הצדדים לפוליגרף כדי להיבדק אם נכונה טענת הבעל שבמשך שנות נישואיהם יחסי האישות ביניהם היו במוצע אחת לחודשיים. בא כוח האישה סירבה לכך. כמו כן האישה הכחישה את הדברים וטענה שהיו יחסי אישות במוצע אחת לשבועיים.

הוסכם על הצדדים שייפגשו עם הדיין כבוד הרב טולידאנו שליט"א [...] כדי לנסות ולגשר ביניהם [...]

לכשנמצה את הדברים, אין ספק שהצדדים ערכו פגישות רבות עם היועצת ומסתבר שהיועצת עמדה על טיב הסכסוך ביניהם. מתוך הפרוטוקול משמע ששני הצדדים לא התנגדו לקבלת חוות דעת היועצת, אלא שבא כוח האישה דרש שחוות הדעת לא תהיה המדד היחיד לקבלת תביעת הגירושין, כמו כן בא כוח הבעל דרש לשלוח את הצדדים לבדיקה במכונת אמת שהיא תכריע בסכסוך ובא כוח האישה התנגד. בפועל הצדדים נפגשו עם אחד הדיינים שניסה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להשיג הסכם לשלום בית. האישה הסכימה להסכם, והבעל לא הסכים, לכן בסופו של דבר הצדדים התגרשו.

ב. דרך בירור של מחלוקות עובדתיות בעניינים שבין איש לאשתו

והנה לגופם של דברים המחלוקת בין הצדדים היא כעין מה שנאמר בשולחן ערוך (אבן העזר סימן עז סעיף ד):

איש ואשתו שבאו לבית דין, הוא אומר "זו מורדת מתשמיש", והיא אומרת "לא כי אלא כדרך כל הארץ אני עמו" וכן אם טענה היא ואמרה שהוא מורד מתשמיש, והוא אומר "לא כי אלא כדרך כל הארץ אני עמה" – מחרימין תחלה על מי שהוא מורד ולא יודה בבית דין, ואחר כך, אם לא הודו, אומרים להם: "התייחדו בפני עדים." נתייחדו ועדיין הם טוענים – מבקשים מן הנטען ועושיין פשרה כפי כח הדיין.

דין זה הוא היכא שאין אפשרות לברר, דאין אפשרות להשכין עימם בחדרם מי שיברר את הדברים. אך במקום שיש אפשרות לברר ולהשכין ביניהם מי שיאיר את עיננו, חובת בית הדין לעשות את הדבר.

העניינים הנידונים בפני בית הדין הם היחסים שבין איש לאשתו בתוך הבית כשאינן אנשים זרים עימם, במקרים כאלו קשה לבית הדין לבוא לבירור האמת כשטענות הצדדים סותרות.

כבר עמדו בזה הקדמונים והורונו איך נתנהג בדברים הקשים לבירור:

עייין ברמ"א (אבן העזר סימן עד סעיף י) שכתב לגבי אישה הטוענת שאינה רוצה שיבואו קרובי הבעל לביתה מפני 'שמריעין לה ומצירין לה וגורמים קטטות בינה לבעלה', וזו לשונו: "ונוהגין להושיב עמהם איש או אשה נאמנים ותדור עמהם עד שיתברר על ידי מי נתגלגל הריב והקטטה." הרי שבדבר שכל אחד משני הצדדים טוען שהצד השני הוא הגורם אי אפשר לברר עד שישב עימם בבית מאן דהוא ויברר לבית הדין את אמיתות העניין.

וכן כתב עוד הרמ"א (בסימן קנד סעיף ג) שבמריבות שבין בעל לאשתו הנעשות בביתם אי אפשר לברר מהות העניין ומיהו הגורם, אלא על ידי שיושיבו אדם ביניהם שיוכל לעמוד על הדברים בשעת התרחשותם ולברר לבית הדין מי הוא הגורם למריבות.

ויש להקל אף בלא עדות גמורה, וכמו שכתב החתם סופר בתשובתו (בחלק חושן משפט סימן כג) וזו לשונו:

ואשר לטענת בעלת קטטה – כי נראה לי לזה סגי בעדים אפילו שלא בפניה ואין צריך לזה עדות גמורה, והווי ליה כמו "אשתמודעינהו" (פרק החולץ [יבמות] לט, ב) דמסקינן "והלכתא: גילוי מילתא בעלמא הוא, ואפילו קרוב ואפילו אשה" ומשמע דכל דיני עדות לא בעינן [...] מכל מקום נראה בענין זה כולי עלמא מודים דלא תהיה שמיעה גדולה מראיה, כיוון שמפורסם כולי האי לכל באי שער עירה שאי אפשר לדור עמה ממש הוא כראיה, ולא הוה אלא גילוי מילתא בעלמא.

חזינן מדבריו שאף שהקל וסבר דלא בעינן עדות גמורה המעידה שהאישה היא בעלת קטטה, על כל פנים בעינן שיהיה ברור לבית הדין בדרך כלשהי. ולפי זה במקרה שאין לנו אלא טענות הצדדים והדבר לא נתברר לפני בית הדין, בית הדין מנוע מליתן את פסיקתו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כבר כתבנו בעבר על חשיבותם ונאמנותם של עובדים סוציאליים שהם משוחחים עם הצדדים ועם הקרובים להם והבאים אתם במגע, ומציירים לבית הדין תמונה רחבה של מערכת היחסים שבין הצדדים, תמונה המאפשרת לדיין לברר מהות היחסים בין הצדדים ומה הם הגורמים לסכסוך. עובדים אלו משמשים למה שכתב הרמ"א "ומושיבים נאמנים ביניהם". ולפיכך בנידון דידן, ששני הצדדים הלכו לטיפול זוגי אצל יועצת זוגית, לשניהם היה אמון בה והליכתם הייתה כדי לפתור בעיותיהם, ומשכך אין ספק ששטחו בפניה את האמת, ובכוחה היה לבאר לבית הדין את עומק הסכסוך ומהותו, ומיהו הצודק בטענותיו – חובה הייתה על בית הדין לבקש דיווח זה. ואף אם לא הייתה הסכמת בא כוח האישה להכריע הדין על פי דיווח זה, ודאי היה בכוחה לברר את האמת שתהווה תשתית לפסק הדין על פי קביעות הלכתיות במקרה זה. לא ברור לנו מדוע לא דרש בית הדין את קבלת דוח המטפלת, ואולי מפני שבית הדין סמך על הגישור של אחד הדיינים, הבעל אומנם נענה לתביעת בית הדין והגיע 'טכנית' לגישור, אך לא מתוך רצון לנסות להשכין שלום אלא מתוך החלטה להתגרש, ובכל דרך שתממש מטרה זו. עם זאת אין ספק שהפרוטוקול הידני שכתב הדיין היה בו להאיר את העובדות בסכסוך, אך בסופו של דבר לאור סירוב הבעל להסכים למתווה זה התגרשו הצדדים. ומעתה חובתנו להביע דעתנו אודות הערעור שהתקיים לפנינו.

מבוא לדיון ולהכרעה

נקדים ונאמר [וכפי שיבואר להלן] שאין אנו צריכים להכריע בטענות הצדדים מיהו הגורם למיעוט חיי אישות, האישה כטענת הבעל או שניהם כדברי האישה. אך לכאורה מתוך החומר שבתיק, ובפרט מההסכם לניסיון שלום בית שערך דיין בית הדין, מסתבר שהבעל הוא הצודק בטענותיו, שהאישה היא שגרמה שלפני הלידה קיום יחסי אישות היה אחת לחודשיים ואחרי הלידה שלוש פעמים במשך שנה. וכך האישה היא שמנעה קיום חיי אישות באופן נורמלי כנהוג בבני זוג צעירים ובריאים.

ג. מצוות 'עונה' וגדריה

אין ספק שהתנהלות זו אינה סבירה, שהרי "הכל יודעים למה כלה נכנסת לחופה" (שבת לג, א) ומטעם זה גם חתן נכנס לחופה. כמעט שאין סיכוי לנישואין להתקיים כשיש פגם בעצם ובעיקר חיי האישות, מטעם זה ציוותה התורה "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", ואף על פי שנחלקו חז"ל בעניין חיוב הבעל במזונות וכסות אם הוא מדאורייתא או רק מדרבנן לית מאן דפליג דחיוב עונה הוא מדאורייתא.

שיעור עונה נקבע במשנה (כתובות סא, ב):

העונה האמורה בתורה: הטיילין – בכל יום, הפועלים – שתיים בשבת, החמרים – אחת בשבת, הגמלים – אחת לשלשים יום, הספנים – אחת לששה חדשים, דברי רבי אליעזר.

ודין זה נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות אישות פרק יד הלכה א):

עונה האמורה בתורה – לכל איש ואיש כפי כחו וכפי מלאכתו, כיצד? בני אדם הבריאים הרכים והענוגים, שאין להם מלאכה שמכשלת כחן אלא אוכלין ושותין ויושבין בבתיהן – עונתן בכל לילה. הפועלין, כגון החייטין והאורגין והבונים וכיוצא בהן – אם היתה מלאכתן בעיר עונתן פעמים בשבת, ואם היתה מלאכתן בעיר אחרת עונתן פעם אחת בשבת; החמרים –

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פעם אחת בשבת; והגמלים – אחת לשלשים יום; והמלחין – אחת לששה חדשים,

וכן פסק השולחן ערוך (אבן העזר סימן עו).

חיוב זה מוטל על הבעל אם אשתו מעוניינת בקיום יחסי אישות בזמנים שקצבו חז"ל, והמונע מאשתו קיום יחסי אישות בזמנים אלו עובר באיסור דאורייתא של "לא יגרע". (ולעניין הקביעה אם האיסור של "לא יגרע" הוא רק במתכוון לצערה או אף באינו מתכוון נחלקו המב"ט בתשובתו בחלק ג סימן קלא והמהר"ם אלשיך סימן נ, ועיין פד"ר כרך יח מעמוד 7 ואילך, ואין כאן מקומה. אומנם אף אם אין הבעל מתכוון לצערה על כל פנים מונע מהאישה המגיע לה על פי דין.) ומבואר בגמרא וברמב"ם שהדבר תלוי בכל אדם לפי כוחו ומלאכתו, ובסתמא זהו החיוב הבסיסי אומנם פשוט שגם לגבי הזמנים שקבעו חז"ל ככלל יש להגדיר את הדברים בכל זוג לפי צרכיהם, ואם לאישה אין צורך בדבר או מוחלת לבעל, אין איסור בדבר. ונראה פשוט שאף שהשיעורים שנקטו בגמרא ובפוסקים כדין כללי, חיוב זה צריך לבא באופן טבעי ללא כפייה ואילוץ ובוודאי לא מתוך דרישת חיוב משפטי, וכמו שכתבו התוספות (ביבמות ק"ט, א) "אין חשוב תלי במעשה אלא ממילא הוא בא שאדם נזקק לאשתו".

יש להוסיף עוד שדברי חז"ל, שקבעו את שיעור החיוב בהתאם למלאכה ולטורח המוטלים על הבעל, באופן שלפי קלות עבודתו מתחייב יותר ולפי קושי עבודתו נפטר, ולא תלו את הדבר בעבודות האישה, היינו דווקא בימיהם שרוב הנשים היו עקרות בית ולא עסקו במלאכה אחרת. אך בימינו – שאין הדברים כן ורוב הנשים יוצאות לעבודתן, ואדרבה עבודתן כפולה, שלאחר שחזרות מעבודתן מחוץ לבית מתחילות לעסוק ב'משרתן השנייה', ניהול ותחזוק הבית, (המצריכה לא פחות כוחות ואולי אף יותר) – יש לנו לשער ולקבוע שיעור עונה גם ביחס ישיר לעבודתן, והדברים פשוטים וברורים, ואין כאן מקום להאריך.

מלבד זאת אף במקום שאדם מקיים עונתו, אם רצון האישה שיקיים איתה יחסי אישות מעבר לחיוב שקבעו חז"ל, חובה ומצווה על הבעל לקיים את רצונה כדשנינו (פסחים עב, ב):

אשתו נמי קא עביד מצוה! באשתו מעוברת. והא איכא שמחת עונה? שלא בשעת עונתה. והאמר רבא: חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה!

וברש"י שם:

עונה – לפי מה שהוא, חמר או גמל או טייל או תלמיד, כדמפרש בכתובות (סא, ב).

לשמח את אשתו – אפילו שלא בשעת עונתה, אם רואה שמתאוית לו.

והנה האחרונים נחלקו בהאי דינא, אם חיובו מעבר לזמן הקצוב לעונתה הוא מדאורייתא וכלל חיוב עונה או שהוא חיוב רק מדרבנן, ודנו מסוגיית גמרא זו לגבי 'טעה בדבר מצוה' ועשה מצוה מדרבנן – אם פטור – עיין מה שכתב בזה בשו"ת אחיעזר (חלק ג סימן פג):

והבאת ראייה מפסחים ע"ב, דמקשה שם "והאמר רבא: חייב אדם לשמח את אשתו" – אפילו שלא בשעת עונתה – והא חיוב זה נראה דאינו אלא מדרבנן, ומכל מקום חשיב 'טעה בדבר מצוה'. עד כאן דבריך.

וראייתי בשו"ת שאילת שמואל (סימן ח) שכתב שם: ואם מן התורה יוצא בלי כונה ורק מדרבנן בעי כונה אפשר דבדרבנן לא מיקרי טעה בדבר מצוה כמו שכתב הטעם המלך, ולדבריו בפסחים דקאמר משום מצות עונה היינו דמצות עשה דעונה מן התורה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יעוין שם. ותמוה לכאורה דהא הגמרא מקשה שם מדרבא גם בשלא בשעת עונתה. ואפשר דטעמו דגם בשלא בשעת עונתה מכל מקום כיון דמשדלתו בדברים, כמו שכתב רש"י בפסחים ע"ב: אם רואה שהיא מתאוית לו, הוי כשעת עונתה וחייב מדאורייתא. אבל בשולחן ערוך אבן העזר (סימן עו) לא הובא דין זה מדיני עונה, רק בשולחן ערוך אורח חיים (סימן רמ) נזכר דין זה, וכן ברמב"ם לא הובא דין זה, (ובכלל לא מצאתי דינא דרבא דחייב אדם לשמח את אשתו אפילו שלא בשעת עונתה לא בהלכות אישות ולא בהלכות דיעות, וצריך עיון). ואולי לדבריו מצות עונה מדאורייתא מקיים, אבל חיוב מן התורה ליכא [...]

(וגדול אחד הראני בעת ההדפסה מה שכתוב בספר בעלי הנפש להראב"ד בשער הקדושה בדיבור המתחיל "והשלישית" – "כיון שהאשה משתוקקת אליו – גם על אלה יש קבול שכר, והיא היא מצות העונה" וכו'. ונראה מדבריו שיש בזה מצות עשה מן התורה, ואחר כך כתב שם:

"ואמר רבי יהושע בן לוי: כל היודע באשתו שהיא יראת חטא ואינו פוקדה נקרא חוטא" [וכו'] ואי בשעת עונתה דאורייתא הוא [וכו'] אלא לאו אפילו שלא בשעת עונתה וכשהיא צריכה לאותו מעשה.

ומשמע דאינו אלא מדרבנן, ולכאורה דבריו סותרים זה את זה.

שוב ראיתי בטור אורח חיים (סימן רמ) שכתב גם כן כהראב"ד בבעלי הנפש. ולמה שכתבתי יש לומר דבאמת מקיים מצוה דאורייתא, ולהכי דקדק הראב"ד בלשונו "גם על אלה יש קבול שכר", אלא שאינו מחויב בה רק מדרבנן. ואולי כונת הראב"ד דאם הוא נקרא 'חוטא' כל שאינו פוקדה – חשיב זה כשעת עונה).

ועיין בים של שלמה ביבמות שם שהביא דברי רש"י שפירש דקאי בשעת עונה ותמה על זה והוכיח לפרש כפירוש הראב"ד והטור, יעוין שם. ומדברי רש"י והתוספות בפירושם אפשר לומר דשלא בשעת עונה אינו מחויב מן התורה.

ולדבריו הדבר תלוי במחלוקת הראשונים דלראב"ד הווי חיוב עונה מדאורייתא ולרש"י ולתוספות הווי מדרבנן. ועיין בדעת תורה למהרש"ם (אורח חיים סימן תרפח) שפשיטא ליה דהוי חיוב דאורייתא. ועיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ג סימן כח) שכתב:

ולעניות דעתי היה נראה דעיקר העונה הוא בשעה שרואה הבעל שהיא משתוקקת אל בעלה, שלכן אמר רבא בפסחים (דף עב) "חייב אדם לשמח את אשתו בדבר מצוה", שפירש רש"י "אפילו שלא בשעת עונתה אם רואה שמתאוית לו", ומנא לו לרבא חיוב זה – שהוא חיוב גמור מדאורייתא, דהא הקשה דליפטור בשביל זה מחטאת כשנמצאת שהיא נדה מצד 'טריד בדבר מצוה', שאם היה זה רק חיוב מדרבנן לא היה שייך להקשות זה? אלמא שמפרש כן הקרא ד"ועונתה לא יגרע" על זה שחייב לשמחה בשעה שרואה שמתאוית לו, וכן ביוצא לדרך שאמר רבי יהושע בן לוי ביבמות (דף סב) דחייב לפוקדה מטעם זה שהאשה משתוקקת שהוא ודאי חיוב מדאורייתא [...]

ועל כל פנים יהא מה שיהא, בין שהחיוב הוא מדאורייתא ובין שהחיוב מדרבנן, גדרי החיוב אינם אובייקטיביים אלא סובייקטיביים – בכל זוג על פי צורכיהם, דלכתחילה מעמידים על עיקר הדין במה הם עוסקים ואיך מתנהלים חייהם, ואחרי כן קובעים את גדרי החיוב של האיש לאשתו באופן פרטני על פי רצונה וצרכיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה אם האיש לא חי עם אשתו לפי צרכיה עובר על לאו דאורייתא, ואף אם לא עובר בלאו – כגון שאינו עושה לצערה, כדעת המהר"ם אלשיך, ואף אם אינו יכול לקיים עונתה כגון באנוס שאינו יכול לקיים יחסי אישות – הלוא האשה בפועל אינה מקבלת את מה שהשתעבד לה.

ד. הגדרת מרידה – של האיש באשתו או של האשה בבעלה – מתשמיש

מעטה, אם אינו מקיים חובתו לאשתו כפי שהתחייב, לכאורה הווי בכלל 'מורד', שהרי מורד מתשמיש הווי מורד, ומאי שנא מורד לגמרי ממורד למחצה, לשליש או לרביע? ואף באנוס יכולה האשה לטעון "הלוא אתה על כל פנים לא נותן לי מה שהתחייבת לי", ו"אונס – רחמנא פטריה" – לבעל, אך אכתי לא חייב את האשה שאינה מקבלת את צרכיה. וכמו שבבעל שאינו זן ומפרנס ואין ביכולתו לעשות כן מחייבין ליה לגרשה הוא הדין במי שאינו מספק לאשתו צרכים אלו.

והנה דין הגמרא לגבי שיעור עונה נשנה בכלל חיובי האיש לאשתו. ומאידך גיסא, האשה המונעת מבעלה חיי אישות – גם היא בכלל 'מורדת' וכמו ששנינו בכתובות (סג, א): "המורדת על בעלה – פוחתין לה מכתובתה." ובגמרא: "מורדת ממאי? רב הונא אמר: מתשמיש המטה." וכך נפסק להלכה באבן העזר (סימן עז).

ובגמרא ובשולחן ערוך מובא שיש שני מיני 'מורדת' – 'מורדת' ד'מאיס עלי' ו'מורדת' ד'בעינא ליה ומצערנא ליה' ולגבי מורדת ד'בעינא ליה ומצערנא ליה' מתרים בה ופוחתים מכתובתה כדי שתחזור אליו ותחיה עימו.

והנה הך 'מורדת' דשנינו בגמרא ובשולחן ערוך מיירי שמונעת ממנו קיום יחסי אישות לגמרי. אך במוכנה לקיים עימו יחסי אישות אך אינה רוצה לקיים עימו יחסי אישות כפי רצונו – דין זה נזכר בשו"ת מהרי"ט (חלק א סימן ה) שכתב:

דהא ודאי לא משעבדה ליה בכל שעה אם היא אינה רוצה, שלא מצינו מורדת אלא באומרת "מאיס עלי" או "מצערנא ליה", אבל אם היא טוענת בעונה האמורה בתורה – הטיילין וכו' – נראה דלא כפיפי לה, שאינה שבוית חרב להזדקק לו בכל שעה.

והכנסת הגדולה והבאר היטב (בסימן עז) הביאו דבריו.

וראיתי מי שהסתפק בדבריו, דבתחילת דבריו כתב דלא מצינו מורדת אלא אלו שאמרו חז"ל שמונעתו מתשמיש לגמרי, וקצת משמע שבמונעת ממנו מקצת תשמיש לא הוויא מורדת, אך סיים שאם היא טוענת שמוכנה לתשמיש כשיעור שכתבה תורה – לא כופין אותה, שאינה כשבוית חרב להזדקק לו כל שעה – משמע שאם אינה מוכנה לקיים עימו יחסי אישות כפי שמחויב לה כעונתה, דהיינו שיעור שהוא צורך לבני זוג אלו במצבם, הוויא בכלל מורדת.

והנה אם נימא כצד הראשון שדווקא במונעתו לגמרי, אך כשמונעתו מתשמיש בשיעור עונה לא הוויא בכלל מורדת, צריך עיון איזה שיעור נקבע לדין זה, והרי אין ספק שהאשה משועבדת לבעל לעניין זה ולכן לא יכולה לנדור לאסור עצמה עליו, דמפקעת שעבודה. והרי 'פועל' אינו רשאי להיעשות 'חמר' כיוון שמצמצם את שיעור חיובו, והיכי נימא שכשהאשה לא מאפשרת לבעל לחיות חיי אישות שלהם הוא זכאי דהתנהגות זו לאו מילתא היא, והאם תיקרא רק כמי שאינה מקיימת חיובה? ועל כורחך צריכים לפרש דכל היכא שאינה רוצה לחיות עמו חיי אישות כשיעור עונתה שהוא השיעור הראוי לבני זוג אלו, שוב הוויא בכלל מורדת. דמאי שנא מונעת מקצת שעבודה ממונעת כל שעבודה?

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואכתי צריך עיון אם תמיד כשהבעל פוחת או האישה פוחתת משיעור עונה הווי בכלל מורדים, האם נימא שמי שהוא בכלל הטיילים שעונתם כל יום ואינו מוכן אלא מחצית מהזמן – כגון יום כן ויום לא – שוב הווי בכלל מורד או מורדת? אתמהא. ומצד שני בפוחתת מהעונה בספנין וגמלין, ששיעורן רחוק, דוחק לומר שלא הוויא מורדת. ואולי יש לחלק בין שיעור עונה שקבעה המשנה ונפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך לשיעור שמעבר לזה, שבזה חייב הבעל לאישה אם היא רוצה, שחייב לשמחה, מה שאין כן היא, שאינה מחויבת לשמחו. אומנם מסברה נראה שאין לחלק, שהרי שיעור זה לא נאמר בתורה בפירוש אלא חז"ל שיערו כפי מה שהוא אדם, והכי נמי אם לבעל יש צרכים ורצון מעבר לשיעור עונה, בדרישות שהן סבירות לפי הזמן המקום ובני הזוג, הרי זה בכלל שעבודה ואם לא מקיימת שעבודה הוויא בכלל מורדת. ויש לכוללו בכלל מטבע הלשון "בעינא ליה ומצערנא ליה", היינו שאני רוצה אותו אך אצער אותו שלא אקיים חיי אישות כפי רצונו, דבר הגורם לו לצער. אך אין ספק שכשדרישות הבעל מופרזות אין היא כשבוית חרב להיבעל לו כל שעה, וכפי שכתב המהרי"ט. ועיין בזה בספר בן נעות המרדות, ואין כאן מקום להאריך.

לאור האמור:

בכל זוג הבא לפני בית הדין – בית הדין חייב לשמוע את דבריהם וטענותיהם ולקבוע את השיעור הראוי לפי רצונם וצורכיהם, ואם האיש או האישה מונעים מהצד השני את שהוא רוצה וזכאי לו – שוב הווי בכלל 'מורדים', ובאישה 'מורדת' עבדינן התראה לצורך הפסד כתובה.

ונראה שזהו הטעם שכתבו הפוסקים במורדת (עיין ברמב"ם הלכות אישות פרק יד הלכה ח) ששואלים אותה מפני מה היא מונעת ממנו תשמיש. וברור שגם במונעת מקצת תשמיש צריכים לשואלה מפני מה מונעתו, ושם (בהלכה ז) גבי בעל כתב הרמב"ם "אם חלה או תשש כוחו" (שדבר זה שייך בגבר שאינו יכול מפני כן לקיים חיי אישות), וגם בזה קבעו שיעור לזמן שיכול למנוע ממנה בגין חוסר יכולתו, ומעבר לזה – יגרשנה שהרי אינו מקיים את חובותיו לספק את צרכיה. והוא הדין באישה, אם חלתה או תש כוחה או אינה יכולה לעמוד בדרישות וברצונות של הבעל, ותלוי במה עוסקת ובעול שמוטל עליה.

וברור שהדברים שונים בבני זוג צעירים או מבוגרים, אם האישה אינה מעוברת ואינה אחרי לידה, או שהיא בהיריון או אחרי לידה והכול לפי הזמן והמקום. וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין עו, ב): "אמר רב יהודה אמר רב: המשיא את בתו לזקן, [...] עליו הכתוב אומר 'למען ספוט הרוה את הצמאה, לא יאבה ה' סלח לו'". ופירש רש"י שם: "שבע בדבר עם צמא לדבר, זקן וילדה – זאת צמאה לתשמיש וזקן שבע, וכן גדולה לקטן".

ולכן שיעור עונה צריך להיקבע לפי צורך שני בני הזוג, גילם, מצבם הרפואי, מצבם הנפשי ונסיבות העניין באותה עת. וכשחיי בני הזוג מתנהלים באופן סביר ונורמלי הדבר לא צריך ולא ראוי שיגיע לבית הדין ואף לא ליועץ, שהרי כל אחד מבני הזוג – חובתו להשתדל לספק צורכי רעהו ללא התערבות חיצונית, והם מתאמים ציפיות ביניהם בדיבור או ברמז. אך כשאין הסכמה ותיאום בדברים שכאלו יצטרך בית הדין להזמין, לשוחח עימם ולקבוע את שיעור החיוב במקרה זה, ומי שאינו מקיים חיובו – יש לעשות את ההכרזות של 'מורדים' זה על זה, ואישה לא תפסיד כתובתה אלא אחרי ההכרזות כמפורש בפוסקים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ה. מן הכלל אל הפרט

הנה בעוכרה דידן, ששני בני הזוג עבדו בתחילת נישואיהם ולאחר הלידה רק הבעל עבד, יש לקבוע שבני זוג אלו הם מן 'הפועלים', ומשכך סירוב האישה לקיים יחסי אישות באופן תדיר אלא רק אחת לחודשיים ודאי מהווה מרידה, ואחרי התראות תפסיד כתובתה.

אך באמת המקרה שבפנינו הוא יוצא דופן, ברוב המקרים הבאים לפנינו ב'מורדת' האישה מסרבת לקיים חיי אישות כלל, אך בנידון דידן האישה לא שללה קיום חיי אישות אלא שהתברר לנו שדבר זה לא נעשה במינון שרצה הבעל (וכאמור, הוא ודאי צודק בתביעתו). ובכהאי גוונא חובה לברר הדברים עם הצדדים על ידי יועץ או על ידי בית הדין מדוע השתבש הסדר שהיה אחרי הנישואין, אם בשל בעיות פיזיולוגיות, עייפות, בשל בעיות נפשיות, בשל אווירה מתוחה ומריבות בין הצדדים, או מטעם אחר. וכך על ידי מציאת הסיבה אפשר יהיה לפתור את המסובב – מיעוט קיום יחסי אישות – שזוהי עיקר מטרת ההתראה במורדת.

מהאי טעמא הזמין בית הדין את הצדדים לעריכת הסכם לניסיון לשלום בית, בהסכם זה נקבעה תדירות יחסי אישות שהתאימה באותה עת לבני הזוג, אחרי שהגיעו לאן שהגיעו. לפיכך: אם הצדדים היו חוזרים לחיות על פי הסכם זה והאישה לא הייתה מקיימת מה שנקבע בו, בזה הוויא מותרת ועוברת על ההתראה, והיה בזה כדי להפסידה כתובתה.

אך הדבר לא נעשה וממילא חיוב הכתובה של הבעל לא פקע, שהרי חיוב הכתובה הוא חוב גמור ואם לא התקיימו הדברים שמפסידים לאישה את כתובתה הרי הבעל בחזקת חיוב.

ו. בין גירושין ש'יצאו ממנה' לכאלה שמרצון הבעל בשל מעשי האישה

אומנם טען הבעל דהכא יצאו הגירושין ממנה ולכן יש לפוטרו מכתובה, אך דבר זה אינו נכון בנידון דידן, ונבהיר את הדברים:

אף אם נקבע שהגורם לגירושין הוא מעשי האישה, אין בדבר זה לכשעצמו כדי לפטור את הבעל מכתובה, שהרי בדרך כלל גירושין הם מחמת שהצדדים או אחד מהם אינו רוצה בשני ובדרך כלל יש סיבה לדבר זה (וידוע מה שפלפלו האחרונים בנותן גט מאהבה, ואין כאן מקום להאריך). והנה לגבי האופן שבו אמרה התורה דין גירושין שנינו בגיטין (ז, א):

בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה, שנאמר "כי מצא בה ערות דבר", ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר "כי מצא בה ערות דבר", רבי עקיבא אומר: אפילו מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר "והיה אם לא תמצא חן בעיניו".

ובגמרא שם אמרינן "שנאוי המשלח" ו"לא יגרש אשתו הראשונה אלא אם מצא בה דבר ערוה", וכן פסק השולחן ערוך (סימן קיט סעיף ג): "לא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר." ומשמע שאם הקדיחה תבשילו או אפילו מצרה לו ואינו רוצה להיות עימה לא יגרשנה. ואם מגרשה – חייב בכתובתה.

הרי אף שהבעל מגרש מחמת מעשיה שאינם נושאים חן בעיניו, תהא דרגת חומרם אשר תהא, עדיין הוא חייב בכתובתה. ולא עוד אלא אף היכא שהבעל אינו חפץ בגירושין, אך האישה דורשת ממנו להתגרש והוא נענה לבקשתה, אכתי לא פקע ממנו חיוב כתובתה, דכיוון שהגירושין נעשו ברצונו הוא נקרא מגרש מדעתו. וכדשנינו בגיטין (מט, ב):

דבר אחר: אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציאה אלא לרצונו. מאי דבר אחר? וכי תימא: כי היכי דכי מפיק לה איהו תקינו לה רבנן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כתובה מיניה, כי נפקא איהי נמי ליתקני ליה רבנן כתובה מינה? תא שמע:
אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו – אפשר
דמשהי לה בגיטא.

וברש"י שם: "אפשר דמשהי לה – ולא יהיב לה גיטא, וכיון דלא אשהי מדעתיה גירשה."

ומבואר דכל היכא שהבעל נותן גט בהסכמתו, אף שלא ביוזמתו, הרי הוא חייב בתשלום
כתובה, שכך הייתה תקנת חז"ל, שישלם אדם כתובת אשתו עם הגירושיין כל עוד לא נפטר
מתשלום זה. לפיכך אם נענה לבקשתה וגירשה ולא ביקש ממנה שתמחל לו, הרי הוא חייב
בכתובתה. ומסוגיה זו הוכיחו הרשב"א ועוד ראשונים שאין אפשרות שהאשה תתבע גירושיין
(ללא עילה מוכחת) ונכוף את הבעל לגרשה, ואף בטוענת "מאיס עלי", ואין כאן מקומה.

ויותר מזה שנינו ביבמות (סג, ב):

אמר רבא: אשה רעה מצוה לגרשה, דכתיב "גרש לך ויצא מדון וישבות דין
וקלון" [...] "נתנני ה' בידי לא אוכל קום" – אמר רב חסדא אמר מר עוקבא
בר חייא: זו אשה רעה וכתובתה מרובה.

וכן שנינו שם: "היכי דמי אשה רעה? אמר אביי: מקשטא ליה תכא ומקשטא ליה פומא.
רבא אמר: מקשטא ליה תכא ומהדרא ליה גבא." ופירש רש"י: "פומא – לקלל ולגדף עד זמן
סעודה כדי לצערו. ומהדרא ליה גבא – שלא לאכול עמו ומצערותו."

ונפסק (אבן העזר סימן קיט סעיף ד): "אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל
הכשרות – מצוה לגרשה."

ומבואר שאף 'אשה רעה' שאומנם מקיימת את חובותיה לבעלה אך מקללתו ומחזירה לו
את הגב, שמצווה לגרשה – אפילו הכי חייב לשלם כתובתה, אף שהגירושיין בשל מעשיה, ולא
נימא שהיא הגורמת לגירושיין ולכן תפסיד כתובה. והיינו שאף שסיבת הגירושיין הם מעשיה –
אין בדבר זה כדי להפסיד כתובתה ותוספת כתובתה, שהרי נקטה הגמרא שב'אשה רעה
וכתובתה מרובה' חייב בתשלום הכתובה והתוספת, שלכן הכתובה 'מרובה'.

ז. ממי יצאו הגירושיין – מבחן המהות ולא מבחן הפרוצדורה

עם זאת הדברים אינם חד-משמעיים. הארכנו בזה במקומות אחרים ונחזור כאן על עיקרי
הדברים:

כתובה היא חוב גמור שהבעל חייב לשלמו עם הגירושיין, ולחילופין החיוב מוטל על
היורשים לשלמו בפטירת הבעל, וכמו שכתב השולחן ערוך (אבן העזר סימן צג), וזו לשונו:
"הכתובה הרי היא כחוב שיש לו זמן, ואינה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל, או אם גרשה."

חיוב הכתובה מתחלק לשניים: א. עיקר כתובה; ב. תוספת כתובה שכותב אדם מדעתו
ומתחייב לאשתו.

בעניין חיוב כתובה הזכרנו לעיל את דברי הגמרא בגיטין דכל היכא שמגרש את האישה
מרצונו חייב לפרוע לה הכתובה שתיקנו חז"ל. אומנם באישה ה'באה מחמת טענה' (דהיינו שלזוג
אין ילדים וגורם העקרות הוא הבעל, והאישה תובעת גירושיין בטענה שרוצה להינשא לאחר כדי שתוכל להביא
ילדים שלעת זקנותה תוכל להישען עליהם) כופים את הבעל לגרשה, וכתבו התוספות ביבמות (סה, ב
ד"ה כי הא ודאי כפינן): "פירש רבנו חננאל דכל הנך דכופין מחמתה – דוקא מנה ומאיתים אית לה,
אבל תוספת לית לה, דאדעתא למיפק לא אוסיף לה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן מבואר ברמב"ם (הלכות אישות פרק כד הלכה ג) שכתב בנושא אישה שהיא מחייבי לאווין או שניות:

העיקר, שהוא תקנת חכמים כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה – הואיל ולא הכיר בה אין לה עיקר. אבל התוספת, שהוא חייב עצמו בה כל זמן שתרצה ותעמוד לפניו – הרי עמדה בתנאי שלה והרי הקנתה לו הנאתה והרי היא עומדת, אבל התורה אסרה אותה עליו [...] שאין מעשיה הן הגורמין לה להאסר.

וביאר הכסף משנה וזו לשונו:

מה שכתב "כל זמן שתרצה ותעמוד לפניו" היינו לומר דדוקא אם הוא מוציאה יש לה תוספת, אבל אם היא רוצה לצאת אין לה תוספת, דאדעתא למיפק לא אקני לה.

ובספר צמח צדק (החדש, אבן העזר סימן קלז) הוסיף על דברי הרמב"ם והכסף משנה: "שלא הקנה לה התוספת, אלא על דעת שתהיה עמו ותהיה אשתו".

וכן כתב הר"ן (על הרי"ף במסכת כתובות סוף פרק אלמנה ניוונת):

ומיהו כי אמרינן דיש להן תוספת – דוקא כשמוציאה הוא, אבל אם היא רוצה לצאת – אין לה תוספת, דכי אקני לה אדעתא למיקם קמיה. וכן הדין בשהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ורוצה לצאת, ובאה מחמת טענה שאמרה דבעיא חוטרא לידה (יבמות סה, ב), דאין לה תוספת, כיוון שהיא רוצה לצאת ממנו. אבל כל שהיא רוצה לעמוד תחתיו והוא מוציאה, אף על פי שבדין מוציאה, יש לה תוספת.

ועל פי יסוד זה כתב הטור (אבן העזר סימן קיח):

מי שהיא תובעת לבעלה לגרשה ויצאו הגירושין ממנה, אין לה מן הדין לגבות זולת מה שהיא טוענת ויתברר מסכום נדונייתה. ולא נחוש למה שימצא כתוב ממנה בכתובה [...] ולא יחוש הבעל לכתוב ולהוסיף על עצמו [...] לענין שתשאר נשואה עמו ולא תבקש גירושין, בענין כזה אמרו חכמינו ז"ל (כתובות נד) כי כתב לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למיפק ולמיסב לא כתב לה [...] ואם תבע הוא הגירושין, אינו יכול לגרשה אלא לרצונה או אחר שיפרע לה כל סכום כתובתה עיקר ונדוניא ותוספת.

מבואר מדבריו שאם הגירושין יצאו ממנו לאחר שהוא תבע את הגירושין – "אינו יכול לגרשה אלא לרצונה או לאחר שיפרע לה כל סכום כתובתה, עיקר ונדוניא ותוספת". מה שאין כן אם האישה תבעה גירושין ויצאו הגירושין ממנה – לא תוכל לקבל את מה שהבעל התחייב לה כנגד הנדוניא, ולא תוספת כתובה או מתנות. והטור דייק בלשונו וכתב: "מי שהיא תובעת לבעלה לגרשה ויצאו הגירושין ממנה", דהיינו אין די בתביעת גירושין, אלא בנוסף לכך "יצאו הגירושין ממנה". וכתבו האחרונים שדברי הטור הם מעיקר הדין ולא תקנה גרידא.

והנה הטור הזכיר שני דברים: א. תביעת הגירושין היא של האישה; ב. הגורם לגירושין הוא מעשיה.

יש לעיין אם בעיני תרתי בדווקא, או שנאמר דהיכא שהיא הגורם לגירושין, אף שבפועל אין היא תובעת, תפסיד כתובתה. ונראה שהעיקר הוא מהי הסיבה לגירושין ולא מיהו שמגיש התביעה.

וכן מבואר בדברי רב פלטוי גאון שהובאו בהגהות אשרי (כתובות פרק יג סימן ה) שזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן מצאתי בתשובת רב פלטוי גאון, וזה לשונו:

”והיכא דארגילו קטטה: אם היא מרגלת – כמורדת הוי ואין לה כלום, ואם הוא מרגיל – יש לה כל כתובה.”

שמע מינה שהקביעה מי גרם לגירושין היא הקובעת את דין הכתובה ולא הקביעה מי הוא שהגיש את התביעה. וכן מפורש בדברי התשב”ץ בתשובתו (חלק ב סימן ח):

עוד שאלת: אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו, והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה. והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות, וגם שהוא מרעיבה עד שהיא שנאה את החיים, והיא אינה יכולה לבא לבית דין מפני שאחד מבעלי ההוראה הפחידה שאם תשאל כתובה בבית דין שתפסיד אותה – הודיענו: מהו הדין בזה?

תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובה, דקיימא לן “לחיים ניתנה ולא לצער”, דנפקא לן מקרא דכתיב “כי היא היתה אם כל חי” – בפרק אף על פי (כתובות סא ע”א). ואפילו במדיר את אשתו בדברים שאין לה צער כל כך אמרינן “יוציא ויתן כתובה”, כדאיתא בהמדיר בהרבה מקומות (שם ע ע”א, עא ע”ב), דוק ותשכח, כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה [...] ומכל מקום אם היא מרוב שיחה וכעסה הולכת לבית דין ותובעת כתובה – לא הפסידה כלום. ורחמנא ליצלן מעלבון העלובות, וכי כך עונין אל המעיקות? וכמו שאמרו בבראשית רבה על יעקב, וראוי לבית דין לגעור בו ולקרא עליו המקרא הזה “הרצחת וגם ירשת” [...] והדיין הכופה לחזור לבעלה אם מרדה, כדין הישמעאלים, מנדין אותו [...]

ומבואר בדברים אלו שהפסד הכתובה תלוי בסיבות להגשת התביעה ולא בעובדה הטכנית מי הגיש תביעת הגירושין בפועל.

ועיין בספר חק ומשפט (להג”ר חיים טולידאנו ז”ל, סימן קפה) שנשאל על “מי שנשא אשה ונשבע לה שלא ישא אשה אחרת עליה [...] ובתוך עשר שנים עבר על שבועתו ונשא אשה אחרת [...]” והשיב שבכהאי גוונא יש לחייבו בעיקר כתובה ובתוספת הכתובה. ובתוך דבריו ביאר שאף אם האשה תתבע את הגירושין, לא הפסידה את הכתובה עקב תביעה זו. וזו לשונו:

ראיה ממה שכתב הטור (אבן העזר סימן קיח) “מי שאשתו תובעת גירושין ויצאו ממנה הגירושין שאין לה מן הדין לגבות” [...] מבואר בהדיא דכל שהוא היה סיבה בגירושין – חייב לפרוע לה כל מה שכתוב בכתובה. והכא בנדון דידן אף על גב שהוא אינו תובע הגירושין – הוא ‘נתן אצבע’, שעבר על תנאו, וכמי שתובע דמי. וכן דייק לשון הטור ברישא – מי שאשתו “תובעת” הגירושין ו”יצאו ממנה” הגירושין – ורצונו לומר לאפוקי היכא שתובעת הגירושין אבל לא יצאו ממנה, כגון שבאה מחמת טענה כנדון דידן, שאף על פי שהיא תובעת גירושין לא יפחות לה כלום.

ועיין בחזון איש (אבן העזר סימן סט אות כב) שביאר הלכה זו של חיוב תוספת כתובה במקרים שונים וקבע שבכל אחד מהם העיקרון הקובע הלכה זו הוא חיוב תוספת כתובה כשהגירושין ‘יצאו ממנו’ ושליטת תוספת כתובה כשהגירושין ‘יצאו ממנה’. אמנם החזון איש לא הזכיר את דברי הטור, אך לפי דרכו קבע שבמורד ובמדיר – אף על פי שהבעל מחויב בגירושין בעקבות תביעת האישה הוא יחויב גם בתוספת כתובה. וביאר הטעם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דכל שהוא מעיק לה הוי כמוציאה מדעתו, וכן כתב בהגהות מרדכי להדיא [...] ויש מקום לומר דאלו שכופין אותו להוציא – מודה רבנו חננאל דישי להן, דכיוון דאנוסה היא, חשיב כמוציאה הוא.

הרי מבואר דפשיטא ליה לחזון איש שהעיקרון הקובע את חיוב תוספת הכתובה הוא בהתאם למבואר בטור.

ומשמעות הדברים שהדבר הקובע את חיובו של הבעל בתוספת כתובה אינו ההליך הטכני, מי הגיש את תביעת הגירושין, אלא מהי הסיבה להגשת תביעת הגירושין, דהיינו: אם צד מן הצדדים גרם לצד השני לתבוע תביעת גירושין ויוכח שאכן מעשיו גרמו – אין בהגשת התביעה על ידי האישה כדי לגרום לה הפסד כתובה, ואין בהגשת התביעה על ידי הבעל לחייבו בכתובה, והדברים תלויים בנסיבות.

ח. בין 'אשה רעה' שיש לה כתובה ותוספת לאישה ש'יצאו הגירושין ממנה'

אך לכאורה כל הבניין שבנו הראשונים ופסקוהו הפוסקים להלכה נסתר מדברי הגמרא בעניין 'אשה רעה' שחייב בתשלום כתובתה ותוספת כתובתה, ודין זה נפסק גם הוא להלכה.

אך נראה ביאור הדברים דלאו כל אנפי שווין, שאף אם הסיבה לגירושין היא מעשי האישה (שהוכחו ולא רק נטענו), הדבר תלוי בחומרת המעשים ועד כמה הם פוגעים באפשרות לחיים משותפים, דהנה גם לגבי 'אשה רעה' יש התייחסויות שונות בסוגיית הגמרא ביבמות שם, ועמד עליהם הראב"ד בתשובותיו (סימן סא), וזו לשונו:

ואמרו רז"ל: "מצא אשה מצא טוב" כלומר מצא אשה טובה מצא טוב, או נאמר: "מצא אשה" אף על פי שאינה טובה "מצא טוב", כמו שאמרו רז"ל כשנשאו נשים רעות: "דיינו שמצילות אותנו מן החטא ומגדלות את בנינו." אבל אם היא רעה ביותר מדאי – עליה נאמר "אשה רעה – צרעת לבעלה", אבל מצאנו לה רפואה שאמרו רז"ל: "מי שאשתו מושלת עליו אינו רואה פני גהנם."

הרי שכתב הראב"ד שיש סוגים שונים של חיי נישואין: יש מי שנשא אישה והיא טובה לו בכל העניינים או ברובם (אין זה אומר שבני זוג כאלה אינם מגיעים לידי מריבות), יש מי שנשא אישה שהיא רעה ומציקה לו, אך יש לו תועלת ממנה בגידול ילדיו או שמקיימת את חובותיה כלפיו 'מקשטא ליה תכא', מספקת צרכיו ודואגת לתיקון מזונו; ויש מי שרעה בכול, שגם היא מועלת על פי דרכה שמצילה אותו מגיהנום.

והנה על כל פנים לא מבעיא באישה 'מושלמת' אלא אף באישה שאינה מושלמת, ואף במי שחסרונותיה עולים על מעלותיה בצורה ניכרת, אך אפשר להמשיך בחיי הנישואין עימה אף שאינם 'גן של שושנים' כמאמר העולם – בכל אלו אל ימהר אדם לפרק את ביתו, אלא ינהג כמו שנהגו כל הדורות עד דורנו אנו שגם אם החיים אינם טובים אין אדם מגרש את אשתו, שהתועלת של חיי הנישואין עימה עולה על החסרונות שבפירוק הנישואין, שגם לאחריהם אינו יכול לדעת מי האישה שלה יינשא בזיווג שני וכו' (ובדורות קודמים כמעט שאי אפשר היה לחיות איש ללא אישה שתדאג לצורכי ביתו, ועיין יבמות סג, א "אשה – במה עזרתו", ואין כאן מקומו). ולכן אף ב'אשה רעה', שהסיבה לגירושין נובעת מחמת חוסר יכולתו או – יותר נכון – חוסר רצונו להמשיך בנישואין, ככהאי גוונא אם מגרש חייב אף בתוספת כתובה, דאדרבה דווקא אדעתא דהכי נכתבה תוספת הכתובה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומנם יש מקרים שבהם אחד מן הצדדים אינו מסוגל יותר לחיות עם רעהו ואלו המקרים שנאמרו במשניות בפרק המדיר וכן דין 'עוברת על דת' בין 'עוברת על דת משה' ובין על 'דת יהודית' ועיין בגיטין צ' "כשם שיש דעות במאכל ובמשתה כך יש דעות בנשים", ועל כיוצא בזה אמרו (בכתובות עב, א ובשאר מקומות) "אין אדם דר עם נחש בכפיפה", דהיינו שהאדם הסביר לא יכול לחיות חיי נישואין שכאלה. ועל זה כתב הטור (אבן העזר סימן קיח) שאם יצאו הגירושין ממנה לא ישלם תוספת כתובה, היינו שאם עשתה ועושה מעשים שאי אפשר לבעל לחיות עימה ולהמשיך בקשר הנישואין ולכך הוא נאלץ להגיש תביעתו לגירושין, בכהאי גוונא לא ישלם תוספת כתובה. והדבר תלוי בכל מקרה ומקרה בשיקול דעת בית הדין: באיזה אופן נקרא שהיא גורמת הגירושין באופן שאינו מסוגל לחיות עימה, שמפסידה כתובה, ובאיזה אופן הוויא בכלל 'אשה רעה', ואפילו רעה מאוד, שחייב בתשלום כתובה. ומהאי טעמא בעינן לפעמים התראה כגון ב'עוברת על דת', כדי שבן הזוג יהיה מודע למהות מעשיו שהם לפעמים בלתי נסבלים באופן שאי אפשר להמשיך את חיי הנישואין. ואין כאן מקום להאריך.

והנה לפי מה שכתבנו גם במקום ש'יצאו הגירושין ממנו' או 'ממנה' – היינו שעושים מעשים הגורמים לבן הזוג לקוץ בחייו – בעינן לעיתים התראה, ולפעמים אף בלא התראה: אם מגיע בית הדין למסקנה שהגירושין יצאו ממעשי האישה, תפסיד היא את הכתובה אף שהבעל הגיש התביעה. והוא הדין איפכא שאם מעשי הבעל גרמו כגון המעשה המובא (כנ"ל) בספר חק ומשפט שהבעל עבר על שבועתו ונשא אישה שנייה או בבעל 'רועה זונות', שוודאי הגירושין יצאו ממנו שאישה סבירה לא מוחלת על הדברים – בזה יתחייב בכתובה אף אם מגישת התביעה היא האישה. דברי הטור הם לגבי התנהלות כללית של האישה, שבזה אמר הטור את דבריו.

ט. מדוע לא תפסיד מורדת את כתובתה מטעם 'יצאו הגירושין ממנה'?

ומינה לנידון דידן, שהבעל טוען שמכיוון שהגירושין נעשו בגין מעשי האישה יש לפוטרו מכתובה. עקרונית הבעל צודק בדבריו, אך עם זאת הרי כל מורדת הנמנעת מקיום יחסי אישות עם הבעל הוויא בכלל 'יצאו הגירושין ממנה', שאין הבעל ואין האישה יכולים להמשיך בחיי הנישואין בצורה זאת, ולכאורה מדוע לא נימא במורדת שיגרשנה ותפסיד כתובתה שהרי 'יצאו גירושין ממנה'?

אכן כך הם הדברים, אלא שכבר קבעו חז"ל שבמורדת לא תפסיד כתובה מיידית אלא אם כן התרו בה והכריזו עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ארבע שבתות, לפי דינא דגמרא (או לפי המשנה בהפחתת ארבעה דינרים כל שבוע). ובטרם עשו לה את הסדר הזה גובה כתובתה, ובכלל זה גם תוספת כתובה – עיין בראשונים בסוגיית הגמרא שם, ואין כאן מקומם. ועיין בשולחן ערוך (אבן העזר סימן עז סעיף ב):

ואם מרדה מתחת בעלה כדי לצערו, ואמרה "הריני מצערת אותו בכך, מפני שעשה לי כך וכך", או "מפני שקללני" או "מפני שעשה עמי מריבה" וכיוצא בדברים אלו – שולחין לה מבית דין ואומרים לה: "הוי יודעת שאם את עומדת במרדך, אפילו כתובתיך מאה מנה הפסדת אותם." ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובתי מדרשות בכל יום אלא ארבע שבתות זו אחר זו (ויש אומרים דאין צריכים להכריז בכל יום אלא ארבע שבתות ממש (הר"ן והגהות מיימוני וכן משמע לשון הטור) וכן נראה לי עיקר), ואומרים "פלונית מרדה על בעלה". ואחר ההכרזה שולחין לה בית דין פעם שנית: "אם את עומדת במרדך הפסדת כתובתיך."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם עמדה במרדה ולא חזרה – נמלכין בה ותאבד כתובתה, ולא יהיה לה כתובתה כלל, ואין נותנים לה גט עד י"ב חדש [...] כסדר הזה עושין לה אם מרדה כדי לצערו.

ולאחר י"ב חדש לא מהני חזרתה אלא אבדה כתובתה, ואם רוצה לקיימה צריך לכתוב לה כתובה אחרת. אבל תוך י"ב חדש יכולה לחזור בה, ויש לה כתובה. ואם מת תוך י"ב חדש, יש לה כתובה מן היורשים (כל זה בהר"ן פרק אף על פי).

ואם רוצה לגרשה תוך י"ב חדש נותן לה 'צאן ברזל' שלה, וכתובתה וכל מה שכתב לה (בית יוסף בשם תשובת הרשב"א).

ומבואר שלעניין מניעת תשמיש כשהאישה מורדת, אף שהגירושין יוצאים ממנה, קבעו חז"ל והפוסקים את הדרך להפסד כתובה, שעיקר מטרתנו היא שהאישה תשוב לחיות עם הבעל ולקיים חובות האישות, לכן נקטו בסנקציה של הפסד כתובה ולכן: כל שלא עשה כסדר שאמרו חז"ל – אף שוודאי שהדבר קשה ואין אפשרות לזוגיות להתקיים ללא קיום חיי אישות סדירים, אך על כל פנים תיקנו שהפסד הכתובה לא יהיה מיידי אלא רק אחרי ההתראות – ומשדרש הבעל להתגרש ולא רצה להמתין ולא נעשה הליך ההתראה, חזקת חיוב כתובה בעינה עומדת אף שהגירושין היו בגין מעשי האישה.

י. דין הכתובה כשיש ספק ומחלוקת בעובדות הנוגעות לשאלת הפסד או איהפסד הכתובה

לעניין מה שטען הבעל שגם אם יש מחלוקת מה קרה ביניהם בפועל, מספק אין להוציא הכתובה מידו מפני שהוא מוחזק: חובתנו להבהיר, מלבד האמור שכל עוד לא הייתה התראה ואף לאחריה (עד י"ב חודש וכו') אין האישה מפסידה עדיין כתובתה, שטענתו שהוא מוחזק בכתובה אינה טענה לפוטרו למרות מחלוקת האחרונים מיהו הנחשב מוחזק בכתובה, הבעל או האישה. דברי האחרונים הללו אמורים בפלוגתא הלכתית, אבל במקום שבו טוען הבעל ובמקום שיש ספק מי הוא הגורם לגירושין, חזקת חיוב הכתובה שחלה עם הנישואין לא פקעה. ועיין בשו"ת עין יצחק (חלק א אבן העזר סימן עח) שהאריך הגאון ר' צבי הירש ספקטור בנו של רשכבה"ג הגאון ר' יצחק אלחנן להוכיח שחיוב הכתובה חל בעת הנישואין – עיין שם בראיות הרבות שהביא ומסקנתו:

[...] הנה מכל המקומות שהבאתי נראה ברור דחיוב הכתובה מתחיל תיכף ולא כדברי הפני יהושע בכתובות (מג) אשר כתב דעד המיתה או הגירושין לא התחיל החיוב כלל. ואף לדברי הפני יהושע יש לחלק בין ארוסה לנשואה.

והסכים עימו אביו בתשובתו החוזרת שהובאה שם שחזקת החיוב חלה עם הנישואין, וחובת ההוכחה שפקעה מוטלת על הרוצה לסותרה.

ועיין בבית מאיר (אבן העזר סימן קעח סעיף טו) שכתב:

לגבי הבעל עצמו – מה בכך שהיה קינוי וסתירה והיא אינה בת שתיה? אכתי היא טוענת ברי ואיהו שמא, דהוי "נתחייבתי ואיני יודע אם פרעתי" דכולי עלמא חייב.

והובאו דבריו באחיעזר (חלק א סימן ו אות ח) עיין מה שהרחיב בביאור דבריו והסכים עימו.

וכן כתב גם בנחל יצחק (חושן משפט סימן סט סעיף א ענף ב) שכל עוד לא התברר למעלה מכל ספק שנפטר מתשלום זה, הרי הוא כאומר "איני יודע אם פרעתיך", וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] ועל כן נראה לעניות דעתי לדון בזה, והוא דלכן נוטלת את הכתובה – אף דהוי בתר קינוי וסתירה ונולד לנו ספק אי זינתה או לא, עם כל זה – כיון דהוי חזקת חיוב כתובה על הבעל בעת שנשאה ובתר הכי נולד לנו ספק אם זינתה ומיפטר הבעל או לא, אם כן הוי ליה כאומר "איני יודע אם פרעתי" דהיכא דהתובע טוען ברי חייב הלוח לשלם. והוא הדין הכא: טענת האשה "ברי לי" שלא זינתה, ובצירוף חזקת חיוב, על כן חייב הבעל לשלם הכתובה. ואף שכתבו התוספות בסוטה (דף כה ע"ב דיבור המתחיל "בית הלל אומרים או שותות" כו' באמצע הדיבור שם) דכיון דהתורה עשאו לספק על כן אינה יכולה לטעון טענת ברי, ועל כן אף למאן דאמר "ברי ושמא – ברי עדיף" עם כל זה מודה הכא דאינה נוטלת הכתובה כו', יש לומר דזהו דוקא לענין "מנה לי בידך" והלה אומר "איני יודע אם נתחייבתי", אבל היכא דהוי כמו "איני יודע אם פרעתי" או אף בכהאי גוונא מקרי זה גם כן טענת ברי ונוטלת הכתובה משום "איני יודע אם פרעתי". ואף דהבעל לא הוה ליה למידע, עם כל זה באמת מוכח מזה דאף היכא דלא הוה ליה למידע גם כן חייב היכא דנולד הספק בפטור.

ועיין עוד בפד"ר (חלק ג עמוד 163) בפסק דין שכתבו הדיינים הרה"ג י' מ' בן מנחם, י' הדס וב' זולטי, וזו לשונם:

[...] ואף שהדין בנדון דידן הוא בתשלום הכתובה, והבעל הוא המוחזק בכתובה, אם כן מספק שהיא דינה כמורדת אין להוציא ממנו את הכתובה – אמנם כתב בספר נתיבות משפט על רבינו ירוחם (ספר מישרים נתיב כג) גבי פלוגתא דרבוותא אם הבעל יכול לכופה לדור עמו במקומו, אם הבעל שהוא המוחזק יכול לומר 'קים לי' ולא יפרע לה כתובתה וזו לשונו:

ואיפשר עוד דאפילו לא תפסה מכל מקום כיוון שהכתובה שחייב לה הוא ודאי והפסד הכתובה הוא ספק – אין ספק מוציא מידי ודאי. וזה מקצוע גדול הוא וצריך לפנים.

וכן נראה דעת הבית שמואל (בסימן קנד ס"ק ב) שכתב בפלוגתא דרבוותא במומין גדולים שידעה בהן, אם היא יכולה לומר "סבורה הייתי שאני יכולה לקבל, עכשיו איני יכולה לקבל", שאפילו לרמ"א שפסק אין כופין להוציא מכל מקום אין דינה כמורדת אם אין רצונה לגור עמו ויש לה קים לי כהני פוסקים.

ועיין בבית מאיר שם שתמה דהלא במורדת דינה לפחות מכתובתה והבעל הוא המוחזק בממון. אכן דעת הבית שמואל הוא כמו שכתב הנתיבות משפט הנ"ל: כיוון שהכתובה שחייב לה הוא ודאי והפסד הכתובה הוא ספק – אין ספק מוציא מידי ודאי. ועיין בכנסת הגדולה כללי קים לי (אות מו) ובברכי יוסף (חושן משפט סימן יב סעיף טו).

וגם לדעת הבית מאיר ייתכן לומר שרק בספיקא דדינא אין להוציא מהבעל הכתובה שהוא המוחזק, כיוון שהוא טוען טענת ודאי – "קים לי כדעת הפוסקים שדינה כמורדת והפסידה כתובה". אבל בספק בקביעת העובדא אם היא מורדת או לא – בזה גם הבית מאיר מודה שמספק היא לא הפסידה כתובתה, שהרי אין לפנינו טענת ודאי שהיא מורדת, והרי זה כאומר "הלוייתי ואיני יודע שפרעתיך", שחייב לשלם. ועיין בשו"ת מהרי"ט (חלק א סימן קיט).

והדברים ארוכים ונידונו רבות בפסיקת בתי הדין, ואין כאן מקום להאריך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יא. מסקנה

לאור כל האמור לעיל אף אם נקבע שמיעוט קיום יחסי אישות 'יצא מן האישה', במקרה שלפנינו לא נוהג בבני הזוג שלפנינו האמור בטור בסימן קיח, אלא הפסד כתובה תלוי בהכרזה והתראה שלא נעשו. לפיכך דוחה בית הדין את ערעור האישה, ועל האישה לשלם לאישה כתובתה כפי שקבע בית הדין.

יב. ערעור באישה על פסק הדין בנוגע לדמי השימוש בנכס ושיעור החיוב במזונות הילדה כאשר לערעורה של האישה – האם לגבי גובה דמי השימוש ושיעור חיובי האב במזונות הילדה:

מלבד טענתו המקדמית של בא כוח האישה – האב שהערעור הוא על החלטות שמועד הערעור חלף עבר מזה זמן רב ואין מקום להתיר הגשת ערעור על החלטות אלו, ואין ספק שדבריו צודקים – דבר שכשלעצמו יש בו כדי לדחות הערעור, גם לגופם של דברים: אחרי העיון בנימוקי פסק הדין שנכתבו בטוב טעם, אחרי העיון בחומר שבתיק בית הדין האזורי ואחרי ששמענו באריכות טענות באי כוח הצדדים בית הדין קובע שאין בכל הטענות שנכתבו בכתב הערעור ושנאמרו לפנינו כדי לסתור את העובדות או את המסקנות ההלכתיות שנקבעו בפסק הדין.

לאור האמור אנו דוחים גם את ערעור האישה.

יג. הוראות נוספות

מכיוון שערעורי שני הצדדים נדחו בית הדין מורה להחזיר לכל אחד מהצדדים את דמי ההפקדה שהפקיד לצורך שמיעת ערעורו.

עם מתן פסק דין זה מורה בית הדין לסגור את תיקי הצדדים.

הרב שלמה שפירא

מצטרפים למסקנות.

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

פסק דין ומתן הוראות

א. נפסק כאמור.

ב. פסק הדין מותר לפרסום בהשמטת שמות הצדדים.

ניתן ביום א' בתמוז התשע"ט (4.7.2019).

הרב שלמה שפירא

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים